

ZNAČAJ ANGAŽOVANIH INTELEKTUALACA ZA UNAPREĐENJE KVALITETA OBRAZOVANJA

THE IMPORTANCE OF ENGAGED INTELLECTUALS FOR THE IMPROVEMENT OF THE QUALITY OF EDUCATION

Duško Vejnović, redovni profesor
Fakultet bezbjednosnih nauka
Banja Luka

Stefan Vilotić, istraživač pripravnik
Filozofski fakultet
Novi Sad, Srbija

REZIME

Angažovani intelektualac predstavlja primer kako se idejama i znanjem može uticati na društveni, politički i kulturni život. Intelektualci imaju odgovornost da studentima i široj javnosti prenesu znanje i veštine neophodne za razvijanje kritičkog mišljenja, samospoznaje i samostalnosti, ali i da prenesu osećaj za društveno delanje, društvene i moralne odgovornosti, demokratičnosti, pravednosti i solidarnosti. Cilj našeg izlaganja jeste da razmotrimo šta znači biti angažovani intelektualac, šta podrazumevaju pojmovi „angažovana nauka“ i „intelektualno preduzetništvo“, radi razmatranja uticaja koji angažovani intelektualci mogu imati na podizanje kvaliteta obrazovanja i na društvene promene u BiH i šire.

Ključne reči: intelektualac, univerzitet, visoko obrazovanje, kvalitet, angažovanje

SUMMARY

An engaged intellectual is an example of how ideas and knowledge can influence social, political, and cultural life. Intellectuals have the responsibility to convey to students and the general public the knowledge and skills necessary for the development of critical thinking, self-knowledge, and independence, but also to convey a sense of social action, social and moral responsibility, democracy, justice, and solidarity. The goal of our presentation is to consider what it means to be an engaged intellectual, what the terms "engaged science" and "intellectual entrepreneurship" mean, in order to consider the impact that engaged intellectuals can have on raising the quality of education and on social changes in B&H and beyond.

Keywords: intellectual, university, higher education, quality, engagement

1. UVOD

Prema definiciji modernog intelektualca jedan od osnovnih zadataka svakog „umnog“ čoveka jeste da kroz društveno angažovani naučni i praktični rad stvara bolje uslove za život zajednice koja ga okružuje [1]. Međutim, znatan deo savremenih intelektualaca svoju radnu karijeru i život uopšte uzev provode „izolovano“ od ostatka društva, vršeći neznatan uticaj na dešavanja

i procese koji se u njemu odigravaju [2]. Kada se uzme u obzir brzina kojom se odvijaju društveno-ekonomske, kulturne i političke promene u savremenom globalizovanom svetu uloga intelektualaca dobija sve više na težini.

Da bi se istakla spremnost da se nepravde i patnje iznesu pred oči javnosti, danas je uloga angažovanog intelektualca u intelektualnom, prosvetiteljskom i političkom smislu relevantnija nego ikad. Šta podrazumeva biti angažovani intelektualac? Biti angažovani i kritički nastrojeni intelektualac pretpostavlja pre svega spremnost da se za život u istini i slobodi plati najteža cena i podnesu velike žrtve, kako bi se na videlo iznela istina koja je nevidljiva za „obične“ ljudske oči [3]. Angažovani intelektualac predstavlja primer kako se idejama i znanjem može uticati na društveni, politički i kulturni život. Teško je razdvojiti intelektualni angažman od političkog. U tom pogledu intelektualci moraju da ustanu i govore protiv različitih društvenih, ekonomskih i političkih nepravdi unutar i van obrazovnih institucija kako bi od mladih i starijih sugrađana stvorili borce koji imaju znanje, veštine i hrabrost da se bore za bolje sutra [4]. Profesori, umetnici, novinari i ostali intelektualci imaju odgovornost da studentima i široj javnosti prenesu znanje i veštine neophodne za razvoj kritičkog mišljenja, samospoznaje i samostalnosti naspram poslušnosti, etičko mišljenje i osećaj društvene odgovornosti kako bi produbili ljudske mogućnosti za dostojanstveni život, životom ispunjenim slobodom, poštovanjem, brigom za drugog i pravednošću.

U skladu sa navedenim, cilj našeg izlaganja jeste da kroz sažeti teorijski pregled razmotrimo šta znači biti angažovani intelektualac, šta podrazumevaju pojmovi „angažovana nauka“, „angažovani univerzitet“ i „intelektualno preduzetništvo“, kako bismo u daljim koracima razmotrili načine na koji angažovani intelektualci mogu da podignu kvalitet obrazovanja i utiču na društvene promene u Bosni i Hercegovini i zemljama okruženja.

2. ANGAŽOVANI UNIVERZITET I NJEGOVA „TREĆA MISIJA“

Tokom istorije ljudska zajednica je imala različita očekivanja i viđenja uloge, značaja i zadataka univerziteta, što je bilo uslovljeno kako istorijskim okolnostima tako i društveno-ekonomskim, kulturnim i političkim kontekstom interakcije univerziteta sa svojim društvenim okruženjem [5,6]. Prema Manuelu Kastelsu univerzitet je kroz istoriju razvio četiri funkcije koje do danas nisu iščezle, već menjaju svoj oblik i značaj u skladu sa novonastalim okolnostima. U pitanju su: prenos ideologije, stvaranje dominantne elite, školovanje administracije i danas najraširenija - stvaranje i širenje znanja [7]. Međutim, osim tradicionalnih zadataka u istraživanju i nastavi, sve učestalije se govori i o tzv. „trećoj misiji“ univerziteta. Šta „treća misija“ univerziteta podrazumeva? Podrazumeva civilnu ulogu akademskog sveta koja se sa jedne strane ogleda u ekonomskoj aktivnosti, komercijalizaciji naučnog znanja, razvoju javno-privatnih istraživačkih projekata i partnerstava, kao i preduzeća u vlasništvu univerziteta, a sa druge strane ogleda se u društveno odgovornoj ulozi univerziteta, razvoju demokratičnosti, jačanju građanskih potencijala i potencijala za celoživotno obrazovanje, učešću u javnim raspravama i stvaranju javnih politika [5].

„Treća misija“ univerziteta ne predstavlja novitet savremenog doba. Iako se odnos intelektualne elite prema zajednici i svetu koji je okružuje kvalitativno razlikuje kada poredimo različite periode u istoriji, intelektualci ipak predstavljaju društvenu grupu koja je oduvek bila na svojstven način povezana sa društvenom zajednicom u okruženju. Drugim rečima, univerzitet je, u stvari, „društvena zajednica koja je nastala u specifičnim sociostoriskim okolnostima predstavljajući kolektivno ostvarenje čovekove namere da zna“ i koja nudi „ona neponovljiva iskustva i intelektualne izazove, predstavljajući onu retku društvenu instituciju koja okuplja ljude u interaktivnu zajednicu koja je u potrazi za naučnim znanjem o prirodi, kao i o društvu“ [6]. Međutim, postavlja se pitanje čemu služi znanje koje akademska zajednica proizvodi? U duhu kritičke pedagogije i humanističke orijentacije u društvenim naukama, mogli bismo reći da je prvenstvena uloga univerziteta i obrazovnog

sistema, uopšte uzev, školovanje studenata za društvene promene koje će doprineti smanjenju društvenih nejednakosti, oslobođenju ljudi od ugnjetavanja i uništenju onih sila koje stvaraju neravnopravne odnose [4,8]. No, bez obzira da li smatrali da su ovakva nastojanja realna ili ne, svakako moralna i društvena odgovornost univerziteta jeste da kroz svoj naučno-praktični rad pokuša da pruži rešenja mnogobrojnih socijalnih i ekonomskih problema.

Kako bismo ispunili „treću misiju“ univerziteta šta bi trebalo da učinimo i koje korake bi trebalo da sprovedemo kako bismo ovu instituciju pretvorili u društveno angažovanu? Lungulov i Kišjuhas [6] smatraju da bi „neki od pravaca reforme univerziteta bili sledeći: 1) usmeravanje više pažnje na razvoj kritičkog mišljenja i analitičkih sposobnosti 2) uključivanje novih medija i savremene literature u obrazovne programe 3) implementaciju nastavnih metoda koje podrazumevaju iskustveno učenje i veština poput sposobnosti za saradnju sa drugima, te grupni i timski rad 4) razvoj kompetencija za doživotno učenje 5) interdisciplinarno učenje koje omogućuje studentima razvoj veština i znanja o različitim temama“.

Osim navedenog, treba razvijati programe saradnje akademskog sveta sa zajednicom, što bi doprinelo rušenju barijera i hijerarhijskih odnosa koji postoje između ova dva sveta i uspostavljanju saradničkog odnosa na jednakim pozicijama moći koji će doprineti rešavanju različitih društvenih problema, a ne održavanju postojećeg statusa quo. Sem podsticanja inkluzije i jednakosti, kod budućih akademskih građana treba stvoriti osećaj za kritičko, reflektivno promatranje sopstvene pozicije unutar zajednice i u odnosu sa njom, ali i osećaj za osluškivanje „pulsa“ i problema zajednice. Kroz saradnju naučnika i aktivista u lokalnim zajednicama možemo da naučimo mnogo toga o sebi i svojim susedima, ali o svojim kapacitetima i mogućim načinima društvene promene [9, 10, 11]. Studenti će mnogo više naučiti ukoliko su deo same zajednice sa kojom rade i istražuju, nego kao izolovani pojedinci unutar jednog istraživačkog projekta. Isto tako studenti treba da steknu osećaj za praktični rad i želju za rad sa zajednicom, što u krajnjem cilju treba da postane sastavni deo njihovog profesionalnog identiteta [12]. Međutim, to je nemoguće ukoliko za društveno angažovane naučnike ne postoji odgovarajuća institucionalna i finansijska podrška [11].

3. ULOGA INTELEKTUALACA VAN I UNUTAR AKADEMSKOG SVETA; POJAM „INTELEKTUALNOG PREDUZETNIŠTVA“

Nakon što smo razmotrili šta može univerzitet da učini kako bi se pretvorio u angažovanu instituciju, postavlja se pitanje šta intelektualac kao pojedinac može da učini kako bi postao društveno angažovan? Iako smo prethodno naveli da intelektualac nikako ne može biti u potpunosti odvojen od zajednice sa kojom deli životni prostor, ipak moramo priznati da dobar deo ove društvene grupe (naročito akademska zajednica) živi izolovano od ostatka društva, baveći se radom koji ne ostvaruje direktne posledice na društvena zbivanja i procese [2]. Prema tome, šta sve intelektualac može da učini da bi uticao na svoje okruženje? Na prvom mestu, u duhu socijalnog konstruktivizma nastavnici i svi koji se bave obrazovnim radom treba da sprovedu nastavni proces koji je orijentisan na učenike/studente, na zajedničku konstrukciju znanja, na razvoj njihovih potencijala, kritičkog mišljenja, uvažavajući njihova predznanja i sociokulturni kontekst iz koga dolaze. Istovremeno, u zadatak svih koji se bave intelektualnom delatnošću spada oglašavanje o svim društveno relevantnim pitanjima radi podsticanja javne diskusije, ali ne mora se to vršiti isključivo kroz naučne i stručne radove u odgovarajućim publikacijama, već se to može (a i poželjno je) učiniti i kroz medije koji su dostupni većem broju ljudi poput novina, TV emisija, ali i modernih platformi kao što je Jutjub, Fejsbuk ili internet podkast. Na drugoj strani, intelektualci treba da teže međusobnom povezivanju, uspostavljanju kontakta sa zajednicom, ali i osnivanju organizacija koje će raditi na rešavanju konkretnih društvenih problema što će omogućiti, između ostalog, primenu naučnih teorija u praksi i proveru njihove validnosti i primenljivosti. No nit koja treba da se

proteže kroz svakodnevnu delatnost jednog intelektualca jeste poptuna posvećenost edukativnom radu, bez obzira da li se taj rad odvija u učionici sa đacima/studentima ili informalno, u svakodnevnim razgovorima sa porodicom, prijateljima, komšijama. Drugim rečima, biti angažovani intelektualac znači internalizovati stil života koji treba brižljivo negovati i na njemu postojano raditi [2].

U skladu sa navedenim, biti angažovani intelektualac znači biti i „intelektualni preduzentik“. Intelektualno preduzetništvo (eng. intellectual entrepreneurship) podrazumeva izgradnju intelektualnog kapitala a ne uskog disciplinarnog znanja - kapitala koji će biti iskorišćen u mnoštvu različitih aktivnosti. Iako sam termin može navesti čitaoca da predstavlja jedan u nizu neoliberalnih pojmova koji predstavlja još jedan resurs za eksploataciju u tržišnoj utakmici, sam termin može da se okarakterise kao intelektualna preduzimljivost tj. osećaj i tendencija da se preduzimaju akcije u skladu sa naučnim principima. Bez obzira da li se odnosi na poslovne ili naučno-istraživačke aktivnosti, ili svakodnevna životna pitanja, intelektualno preduzetništvo podrazumeva da studenti razviju jedinstveni životni stil unutar kog će svemu pristupati naučno i sa željom da budu ako ne vođe onda aktivni delatnici u svim aktivnostima [13]. Pojedini autori navode kao osobine jednog preduzetnika fleksibilnost, odlučnost, vera u uspeh, vođstvo, samopouzdanje, strast, mudrost, navodeći istovremeno da velikom delu akademske zajednice te osobine nedostaju [14]. Stoga cilj studijskih programa, pored usavajanja faktografskih i metodoloških znanja, treba da bude razvoj i usvajanje osobina, znanja i veština koje će od njih stvoriti aktivne učesnike u svim društvenim, poslovnim i životnim aktivnostima, a samim tim i angažovane intelektualce.

4. UMETO ZAKLJUČKA: UTICAJ ANGAŽOVANOG INTELEKTUALCA NA KVALITET OBRAZOVANJA DRUŠTVENE PROMENE U BIH I ZEMLJAMA OKRUŽENJA

Danas, Bosna i Hercegovina, kao i zemlje u okruženju poput Srbije i Crne Gore, prolaze kroz težak period transformacije i modernizacije visokog obrazovanja u skladu sa Bolonjskom deklaracijom i evropskim standardima koja se sprovodi u jazu između potrebe za komercijalizacijom obrazovanja i njegovom tržišnom prilagođenošću, potrebe za socijalnim angažovanjem i mnogobrojnim sistemskim nedostacima poput snažnog političkog pritiska, neusklađenosti zakonodavnog okvira i nastavnih programa sa evropskim zakonima i programima (na nivou BiH neusklađenost se odražava i na unutrašnjem nivou), kao i nedostatka finansijskih sredstava i smanjene moći fakultetskih nastavnika i drugih zaposlenih da donose odluke o radu sopstvene ustanove [5, 15, 16]. Istovremeno, iako ulažu dosta napora da budu deo savremenih tokova koji vladaju u evropskom visokom obrazovanju, učestvuju u evropskim programima mobilnosti i međunarodne saradnje kao što su Erasmus ili Tempus, ipak njihovo učešće u ovim programima, nivo postignuća i nivo ulaganja u visoko obrazovanje i dalje se nalaze ispod proseka zemalja Evropske unije [17].

U ovakvoj situaciji postavlja se pitanje kakav je uticaj akademske zajednice i intelektualaca, koje korake sprovede radi rešavanja nagomilanih društvenih problema i koliko su (bez)uspešni u tome? Kako Rizman pravilno ističe „to što neko raspolaže visokim teoretskim znanjem, naravno, još nije garancija za to da vlada i praktičnim kompetencijama, tj. rešavanjem konkretnih i kompleksnih društvenih i političkih problema“ [18]. Kao potencijalni odgovor na ovo pitanje možemo pružiti Tatjane Rosić: „Između akumuliranog znanja i njegove praktične upotrebe zato postoji velika provalija. Angažman novih intelektualnih elita koje se formiraju tokom devedesetih i posle dvehiljadite na postjugoslovenskim prostorima se, iz brojnih razloga, pokazao nedostatnim: zauzeti investiranjem u svoje karijere u širem kontekstu globalnog kulturnog tržišta intelektualci su zaboravili na brigu o građanima i njihovoj zajednici, kao i na ozbiljnu reformu građanske platforme kritičkog mišljenja. U ovakvoj je situaciji intelektualni ugled davno prevaziđena i zapravo izigrana kategorija koja je stavljena

u tržišnu ponudu: reč je o situaciji na koju je neophodno hitno reagovati kako bismo posle više decenija ćutanja odgovorili na pitanje šta je danas zapravo jemstvo intelektualnog ugleda i da li nam je taj ugled, takav kakav je, garancija istinskog delovanja u korist zajednice.“ [19] Iako na prostoru BiH i drugih zemalja intelektualci imaju nimalo lak zadatak da u teškim okolnostima rade na rešavanju mnogobrojnih dubokoukorenjenih sistemskih problema, smatramo da je njihova dužnost kao „ljudi od znanja“ da rade na pronalaženju adekvatnih rešenja. Moramo priznati da je to laške reći nego učiniti, zato što su mogućnosti pojedinca veoma ograničene, ali kako svaka promena kreće „odozdo na gore“ na nama kao intelektualcima je da se usavršavamo na ličnom i profesionalnom planu, ali i međusobno udružujemo i zajednički radimo sa svojim sugrađanima na stvaranju boljeg društva. Duh angažovanosti treba da se neguje kao stil života, a na nepravde oko sebe ne treba ćutati. Verujemo da izgradnjom sopstvenog integriteta možemo učiniti mnogo kako na razvoju samog obrazovnog procesa i njegovog kvaliteta tako i na socijalni angažman.

5. REFERENCE

- [1] Gramši, A.: Intelektualci, kultura, hegemonija, Mediterran publishing, Novi Sad, 2018.
- [2] Jacobs, G.: How to be an engaged intellectual: Case studies and reflections, *Journal of Modern Languages*, Vol. 29, 2018, pp. 126-146.
- [3] Vejnović, D.: Obrazovanju vratiti obraz - kuda ide akademska zajednica, da li je razorena ?, *Obrazovanju vratiti obraz...- zbornik radova - sa međunarodnog naučnog skupa na temu „Nauka i visoko obrazovanje u Republici Srpskoj-stanje, putevi i perspektive“*, Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banjoj Luci, Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Ur. D. Vejnović, 2013, Banja Luka, str. 7-15
- [4] Giroux, H.A: *Teachers as intellectuals: Toward a critical pedagogy of learning*, Bergin & Garvey Publishers, Westport, CT and London, 1988.
- [5] Spasojević, D.; Kleut, J.; Branković, J.: Društvene promene, Bolonjski proces i treća misija univerziteta u Srbiji, *Teme: časopis za društvene nauke*, Vol. 36, No. 3, jul-septembar 2012, str. 1157-1172
- [6] Lungulov, B.; Kišjuhas, A.: Univerzitet kao zajednica ili univerzitet u zajednici ? Od razvoja društvenih nauka ka trećoj misiji univerziteta, *Sociologija*, Vol. 63, No. 3, 2021, str. 535-553
- [7] Castells, M.: Universities as dynamic systems of contradictory functions, *Challenges of globalisation. South African debates with Manuel Castells*, Eds. J. Muller et al., Maskew Miller Longman, Cape Town, 2001, pp. 206-223
- [8] Freire, P.: *Pedagogija obespravljenih*, Eduka, Beograd, 2018.
- [9] Hicks Peterson, T.: Engaged scholarship: reflections and research on the pedagogy of social change, *Teaching in Higher Education*, Vol. 14, No. 5, 2009, pp. 541-552
- [10] Cherrington, A.M.; Scheckle, E.; Khau, M.; De Lange, N.; Du Plessis, A.: What does it mean to be an ‘engaged university’? Reflections from a university and school-community engagement project, *Education, Citizenship, and Social Justice*, Vol. 14, No. 2, 2019, pp. 165-178
- [11] Keeler, B.L.; Locke, C.: *Guidebook for the engaged university: Best practices for reforming systems of reward, fostering engaged leadership, and promoting action-oriented scholarship*, Beyond the Academy, 2022.
- [12] Warren, M.R.; Park, S.O.; Tieken, M.C.: The formation of community-engaged scholars: a collaborative approach to doctoral training in education research, *Harvard Educational Review*, Vol. 86, No. 2, 2016, pp. 233-260
- [13] Hikins, J.W.; Cherwitz, R.A.: The engaged university: Where rhetorical theory matters, *Journal of Applied Communication Research*, Vol. 38, No. 2, 2010, pp. 115-126
- [14] Abosedede, A.J.; Onakoya, A.B.: Intellectual entrepreneurship: theories, purpose and challenges, *International Journal of Business Administration*, Vol. 4, No. 5, 2013, pp. 30-37
- [15] Vejnović, D.; Tramošljanin, B.: Visoko obrazovanje u Republici Srpskoj na raskršću humanizma i u okovima neoliberalnog i globalizacijskog koncepta obrazovanja, *Zbornik radova Visoko obrazovanje u Republici Srpskoj - stanje, putevi i perspektive*, Udruženje nastavnika i

saradnika Univerziteta u Banjoj Luci Sindikat obrazovanja, nauke i kulture Republike Srpske, Evropski defnologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Banja Luka, Ur. B. Kovačević i D. Vejnović, 2019, Banja Luka, str. 67-88

- [16] Kukić, S.: Bolonjski proces - put prema zajedničkom evropskom prostoru visokog obrazovanja, Zbornik radova Visoko obrazovanje u Republici Srpskoj - stanje, putevi i perspektive, Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banjoj Luci Sindikat obrazovanja, nauke i kulture Republike Srpske, Evropski defnologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Banja Luka, Ur. B. Kovačević i D. Vejnović, 2019, Banja Luka, str. 43-66
- [17] Nešković, S.: Reorganizacija sistema visokog obrazovanja u državama subregiona Zapadnog Balkana - komparativna studija, Zbornik radova Visoko obrazovanje u Republici Srpskoj - stanje, putevi i perspektive, Udruženje nastavnika i saradnika Univerziteta u Banjoj Luci Sindikat obrazovanja, nauke i kulture Republike Srpske, Evropski defnologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja Banja Luka, Ur. B. Kovačević i D. Vejnović, 2019, Banja Luka, str. 103-124
- [18] Rizman, R.: O (ne)odgovornosti intelektualaca, Političke perspektive, Vol. 4, No. 2, 2014, str. 7-22
- [19] Rosić, T.: Ugled na ponudu: intelektualci, građani i revolucionari, Intelektualac danas. Zbornik radova s međunarodnog skupa Desničini susreti 2013, Filozofski fakultet, Centar za komparativnohistorijske i interkulture studije Plejada, Ur. D. Roksandić i I. Cvijović Javorina, 2014, Zagreb, str. 91-105.